

Kurt E. Larsen
Christian Bartholdy. Vækkelseskristendom og dansk kirkeliv. Studier i Indre Missions historie ca. 1930-1960
Forlaget Kolon, 718 sider

Anmeldt af **Jes Fabricius Møller**

Kurt E. Larsens disputats om Christian Bartholdy (1889-1976) karakteriseres af forfatteren selv som “et pionerarbejde inden for udforskningen af dansk kirkehistorie på basis af et stort, ubrugt kildemateriale” (s. 29). Sandt er det, at afhandlingen udfylder en lakune i forskningen, idet det er den første videnskabelige undersøgelse af Bartholdys virke.

Kildegrundlaget er Bartholdys eget privatarkiv beroende på Rigsarkivet og hans privat- og formandsarkiv samt IM's foreningsarkiv i Indre Missions Hus i Fredericia. Dertil kommer et par enkelte andre privatarkiver på Rigsarkivet og i privat eje. Men det arkivalske materiale udgør ikke den bærende del af disputatsens kildegrundlag. Larsen har gennemgået en stor mængde af trykt materiale: bøger, aviser samt tidsskrifts-, pamflet- og andagtslitteratur.

Disputatsen er en gennemgang af Bartholdys livsanskuelse sådan som den kom til udtryk i offentligheden, suppleret af oplysninger fra brevkorrespondancen. Det giver god mening at anvende denne tilgang, fordi Bartholdy, der var en forslagen debat-

tør, i høj grad udtrykte sig gennem interviews, prædikener, debatindlæg og andre henvendelser til offentligheden. Privatpersonen Christian Bartholdy interesserer derimod ikke Kurt E. Larsen. Hvad han har at meddele om Bartholdys privatliv i voksenalderen udgøres – citeret in extenso – af følgende sætning: “Christian Bartholdy var ugift og barnløs. Fra 1922 og de følgende mange årtier havde han den samme husbestyrerinde, frk. Bramsen” (s. 47).

Bogen er bygget op systematisk. Første del gennemgår Bartholdys syn på blandt andet frelsesforståelse og nådemidler, embedssynet, kirkebegrebet og ikke mindst vækkelseskristendom. I afhandlingens anden halvdel sættes Bartholdys teologi og livsanskuelse i forhold til andre af Indre Missions store skikkelser samt anglo-amerikanske vækkelsesbevægelser.

Det er afhandlingens tese, “at begrebet vækkelse var det styrende centrum i Christian Bartholdys tænkning. Vækkelse var det begreb, hvorudfra han forstod kirken i fortid, nutid og fremtid. Vækkelsesbegrebet prægede hans tale om dogmatiske og praktisk-teologiske emner, og det bestemte

hans syn på andre kirkelige retninger og samarbejdet med disse” (s. 19). Dermed lægger Larsen sig i forlængelse af Thor-kild Græstholts portræt af Bartholdy i Dansk Biografisk Leksikon, 3. udg. 1979: “B[artholdy] slap aldrig håbet om vækkelse; og alt hvad der i hans øjne rummede mulighed for vækkelse havde hans forhåndssympati” (Græstholts svigerfar var Bartholdys bror).

Men Larsen fælder også dom over Bartholdys prioritering: “Hans teologiske og kirkelige fokus på en svunden vækkelsestid betød, at andre vigtige emner i folkekirkens liv trådte i skyggen. Fokus på [...] forkyndelse [...] overskyggede helt kirkens undervisning og diakoni, som der måske skulle sættes stærkere på i en ny situation” (s. 656).

I den vækkelse, der lå ham så meget på sinde, så Bartholdy en mulighed for nationens frelse. Kort efter 2. Verdenskrigs udbrud skrev han, at “om det Under skulde ske, at vort Folk vendte om for at høre efter Gud, saa turde vi sige, at det har en Fremtid og et Haab, men heller ikke før” (s. 257). På denne måde spillede kristendom og danskhed sammen for Bartholdy. Hans udadvendte og afgjort nationale sindelag under Besættelsen bidrog væsentligt til styrkelse af hans og dermed indirekte Indre Missions renommé. I Indre Missions Tidende i 1942 rettede han en kritik mod regeringen: “Hele vort Lands offentlige Liv smager af Usandhed” og “Vor Regering vedtager Love og udsender Erklæringer, som krænker en paa det dybeste”. Bartholdy pådrog sig i den anledning Kaj Munks beundring.

Men denne sammenkædning af kristendom og nation var antagelig betinget af Bartholdys person mere end hans teologi. Grundtvigianerne havde en væsentlig mere teologisk gennemprøvet kobling af

danskhed og menighed, men den blev ikke i nævneværdig grad omsat i modstandsvilje og den deraf flydende politiske kapital i de umiddelbare efterkrigsår. Bartholdy derimod høstede megen sympati, som smittede af på IM, for sin stillingtagen under krigen. Andre forsømte ikke at gøre opmærksom på, at han også havde udtalt sig positivt om nazismen.

I Indre Mission var der tidligt i trediverne en modtagelighed for nazismens værdier. I et interview til Aalborg Stiftstidende i 1934 sagde Bartholdy, at “Nazismen har et moralsk Indhold, som jeg mener er værdifuldt”. (Citatet har Larsen diskret pakket ned i note 1449. Denne anmelder må indvende, at Hal Koch ikke, som det ellers hævdes i samme note, udtalte sig positivt om nazismen.) Bartholdy er blevet kaldt antisemit, men han delte ikke nazismens syn på jøderne. Hans eget forhold til jøderne var konfessionelt eller måske endda bibelsk bestemt – altså anti-judaistisk – i forening med en forestilling om Danmark som et kristent land, hvor jøderne kun kunne betragtes som gæster. Han tog på det bestemteste afstand fra jødeforfølgelser: “Hvor Jødehad kan trives i et kristent Land, der lever man i en frafalden Kristenhed”, som han skrev i Indre Missions Tidende i 1942 (s. 187). Efter krigen bistod han sin bror Georg, der arbejdede ivrigt som støtte for staten Israel. Begrundelsen var bibelsk: “Da Det ny Testamente klart giver jødefolket en forjættelse som folk, Rom 11,25: “og da skal hele Israel frelses, tror jeg, at med dets omvendelse følger, at det får sit land tilbage” (s. 192).

Afhandlingens opbygning giver den nærmest leksikalsk karakter. Noteapparatet er omfattende og samvittighedsfuldt – ikke noget lindhardsk sjusk hér - men den fortløbende nummerering og at så meget brødtekst er lagt ned i noterne giver et

uskønt tekstbillede. Allerede side 232 når noterne op i de firecifrede numre. Et navneregister øger anvendeligheden. Et sagerregister ville have bidraget hertil.

Dispositionen af stoffet medfører svagheder. Bogen er hverken en organisationshistorie eller en biografi. Kun indirekte sporer læseren udviklingen i IM's historie som forening, bevægelse og kirkelig retning. Bartholdys formandsperiode strakte sig fra en periode, da IM i mange henseender kunne betegnes som en sejrende retning i Folkekirken til stagnation og begyndende nedgang.

En kronologisk ordnet fremstilling kan langt bedre inddrage kontekst og redegøre for en udvikling. Afgørende begivenheder og relationer lever deres spredte liv rundt om i teksten og ikke sjældent i fodnoterne. En biografisk tilgang til stoffet kan forklare motivationer, sætte handlinger og udsagn i kontekst, vise udviklingen i personlige relationer, familie, fjendskaber og venskaber. Det kan eksemplificeres med en af de mindre pointer i afhandlingen: Bartholdys vigende afvisning af den katolske kirke (s. 449). Larsen overser den mulighed, at denne økumeniske imødekommenhed måske kan skyldes, at Bartholdy blev gode venner med konvertitten, præsten og rejsebogsforfatteren Peter Schindler.

Der er oven i købet uudnyttet arkivalisk materiale til rådighed til at beskrive Bartholdys liv og forholdet til familien, blandt andet i broderen Carls privatarkiv på Rigsarkivet, materiale familien hidrørende på Kolding Stadsarkiv samt et læg med breve på Sydhimmerlands Museums arkiv. Endelig er der hans levnedsskildring indsendt til Ordenskapitlet, og han må også have indsendt et vita til biskoppen i forbindelse med sin første kaldelse som præst.

Forholdet til familien nævnes kun *en passant* i afhandlingen. Bartholdys opvækst i Seest i det daværende grænseland har givetvis – som Græsholt også peger på – præget hans holdning til det nationale spørgsmål, der blev afgørende for hans stillingtagen under besættelsen. Dertil kom, at hans bror Carl var kaptajn i hæren og deltog i træfningen ved Bredevad den 9. april 1940. Mon ikke det har påvirket Bartholdys forsvarsvilje og hans holdning til besættelsen? Heller ikke forholdet til søsteren Olga uddybes nærmere. Hun orienterede sig mod det grundtvigske og virkede på både Askov og Krogerup Højskole.

Kurt E. Larsen skal have tak for sit grundige, saglige og redelige arbejde, der er graden værdig. Forhåbentlig ser vi fra samme forfatters hånd den biografi om Bartholdy, som vi godt kunne bruge.